

סיכום דיון מ"ע 40

בצנת החינוך והתרבות

ישיבת אבל מיוחדת להתייחדות עם זכרו של
זלמן ארן ז"ל

ירושלים, יג' באלול תש"ל - 14.9.1970

בהשתתפות:

יו"ר ועדת החינוך והתרבות
של הכנסת השביעית, וחברי הוועדה

יושב ראש הכנסת

סגן ראש הממשלה ושר החינוך והתרבות
וסגני השר

רעיית המנוח, הגב' ק. ארן
ובני משפחתו

חברי ועדת החינוך והתרבות
של הכנסת הששית

מנהל משרד החינוך והתרבות

מנהל משרד החינוך והתרבות לשעבר

יו"ר האיגוד הארצי של המורים.

מזכיר הוועדה: ס. פלקסר

רשמה: ר. שבתאי

=====

נכבד בקיסה את זכרו של זלמן ארן ז"ל,
אשר הלך מאתנו לפני שבוע ימים.

היו"ר א. כץ:

(הנוכחים מכבדים בקיסה את זכרו
של זלמן ארן ז"ל)

ארן - בהיותו תלמיד חכם וכנבדו
תלמידי חכמים - לא אהב להשתמש או להצטעע במונחים, מושגים או מלות
הלקוחים מהמילון המדעי בתחום החינוך. תמיד נוהג היה לפנות אל השכל
הישר, כדבריו. היה שואל את עצמו ואת סובביו - הבה נבדוק מה אומר
השכל הישר לגבי בעייה זו או אחרת שצצה ועמדה בפנינו. אולם, מבקש אני
בבואי להעלות מספר קווים לדמותו המופלאה של ארן - להשתמש ולו במלה
אחת מאותו מילון. נדמה לי כי הדבר אשר בלט בכל אורח מחשבתו, התנהגותו,
דרכי החלטותיו של ארן - היה היותו דמות בידוצנטרית - דמות הסרוכות בילד,
בנער. נוהג היה בכל שיחותיו, בכל מגעיו ובכל שיקוליו להעמיד בראש
וראשונה ולשאל את עצמו, את הסובבים - מה יהיה גודלו של הילד; מה תתן
הצעה זו ומה יביא מעשה זה, מפעל זה, לטובתו של הילד בגן, בבית-הספר,
באוניברסיטה.

זכורני לא פעם בשיחותי אמו - והוא זכור
לכולנו: חיוך ילדותי, חייכני, שובבני בעיני התכולות העמוקות, כשהוא בא
לספר לי: אתה יודע? - השבוע הייתי בקרית-גת וראיתי ילדים בכתב ז'
מתעסקים במבחנות, במיקרוסקופים, במעבדה. לא מעבדה סתם כזו שהמורה עומד
ומציג את הדברים, אלא מעבדה לכל ילד. ומיד גלש לזכרונות, לחקופת היותו
סטודנט ברוסיה - מדעי הטבע, אגרונומיה, כימיה - איך הוא היה בזמנו עומד
ליד המבחנות. מיד ראית שהדבר אשר עומד לנגד עיניו הוא הילד הבודד באותה
עירה טעונה טיפוח.

אין לי ספק שבכל מדיניותו - וארן התווה
מדיניות במפעל החינוך שלנו - הוא ראה לעולם, ותמיד את הילד הבודה, הפרט,
הקטן, בכתה ובבית. הוא היה מסוקד בו וחי את חייו.

ארן היה בעל פתוס חינוכי. הוא לא ראה
רק מהיום למחר; הוא הסתכל גם אל המחרתיים. הפתוס הזה איפשר לו - הן
בצורה אינטואיטיבית והן תוך היקש לוגי על-סמך ממצאים ואינפורמציה, תוך
שיחות ומגע עם כל אנשי הרוח והמדע שנוגעים ואינם נוגעים
לנושא, כי הוא אהב לשוחח עם בני-אדם - דבר זה איפשר לו לשים את האצבע
על החולייה החלשה והכואבת במפעלנו החינוכי.

מספיק אם אזכיר - והדברים ידועים - את
בעיית טעוני הטיפוח. באיזו חרדה הוא דבר על הפער הצפוי בין ישראל
המטופחת לבין ישראל טעונת הטיפוח. בפתוס - עלינו לעשות הכל כדי שהפער
הזה ייבלם, יצטמצם, ייעלם.

כל מפעלי הפיתוח וכל מפעלי הטיפוח
דורבנו וזכו למעקב אישי מתמיד ורצוף, מעקב צמוד שלו, מתוך דאגה לאותו
פער בעם; ואם עברו שנים והוא הרגיש שהחינוך העל-יסודי מהווה חולייה
חלשה משהו - הוא החל מיד לטפל בה. הוא אמר: נעסוק בה; נשנה תכניות
לימודים; נרכיב מרכזי לימודים; נפעל לשכר-לימוד מדורג. ושוב - למען
הילדים המוכשרים טעוני הטיפוח וחסרי האמצעים; שוב למען החינוך הפשוט,
היסודי.

ולבסוף - גולת הכותרת של מפעלי החינוכי
- הרפורמה בישראל, אשר באה מתוך אמונה אמיתית וכנה, אמונה נוקבת, לענות
על כל הבעיות בחינוך היסודי והעל-יסודי, על כל המשתמע מכך, והן לצרכי
הילד טעון הטיפוח.

פעם, כשהייתי צעיר, בגדנ"ע, ב"הגנה",
בפלמ"ח, בצה"ל, היה מושג נפוץ של דבקות במטרה ודבקות במשימה. נדמה לי
שמארן יכולים אנו ללמוד כיצד לדבוק במטרה, במשימה, למרות העול שהיה
מוטל עליו בתחומים שונים, למרות העצה שבקשו ממנו טובים, רבים וגדולים -
הוא לא מש ולא זז בעקביות, בכוח, בעקשנות, עקשנות מבורכת, חיובית מהקו
שקבע לעצמו. באמרו: זוהי המטרה, הרי כמעט ועקר הרים למען התקרבת אליה.
ובתור שכזה יכול וצריך, ובוודאי ישמש הוא מופת ודוגמה לרבים מאתנו.

ובאשר לארן החבר - הכרתיו למעשה רק בעשור האחרון של חיי, בשנות הששים, מזויות ראיה שונות. לראשונה נפגשנו כביכול משני צדי המתרס. קיימנו שיחות רבות, כאשר היחסים היו יחסים שבין איגוד מקצועי ומשרד החינוך, משני הצדדים. לא פעם היה הוא אומר: שמע, בחור צעיר; אני עצמי איש איגוד מקצועי ושנים רבות עסקתי בנושא זה במועצת פועלי תל-אביב. תרשה לי ללמדך מנסיוני. אני מכבד ארגון מקצועי, אני מכבד את המאבק, אני מבין את המטרות, אבל אני מיעץ לכם: אל תעשו את זאת ועשו כך וכך. אין אני מיעץ לכם זאת כשר החינוך, אלא כאיש איגוד מקצועי.

והיום אני יכול לגלות ולומר: קבלנו לא פעם את עצותיו. הן הועילו - גם לצו וגם לנושא.

מאוחר יותר בקשני להקים בית-ספר להשתלמות עובדי הוראה בכירים במסגרת משרד החינוך. אני התלבטתי קשות בנושא זה. אמרתי לו: ארן, אני פונה אליך עכשיו לא כממלא תפקיד, אלא כחבר צעיר, אם אפשר לומר כך. אלה ואלה הבעד, אלה ואלה הנגד; תן לי עצה, כאחד שאין לו אינטרס בנושא. לארן היה הכוח לבוא במקומך, לשים עצמו במקומך ולפעול בעין פקוחה וחדה את כל הבעד והנגד, המעלות והחסרונות, היתרונות והמגבלות של הסיטואציה החדשה; ולנסוף נתן את עצתו, והיא היתה טובה, מבוססת, אמינה; כמעט לעולם הוכיח את עצמו.

גם בדרך הצבורית, למרות ששנינו בחרנו בדרךכים שונות כאנשי צבור, לא פעם זכיתי ממנו לעצה שקולה. הוא אמר לי כלאיש צבור, כלאדם שמתחיל דרכו בתחום זה: שמע ממני; עשה כך - אל תעשה כך; אבל בעיקר - עבוד. עשה זאת בנאמנות, במסירות, עבוד היטב; עזוב את השאר - זה יבוא מאלין.

ומי לצו דוגמה טובה יותר לעבודה מסודה, נאמנה, יעילה? בכל לבו, בכל נשמתו, 24 שעות ביממה עסק בנושא, ללא סטיות. מי לצו דוגמה טובה יותר מזלמן ארן?

כולנו זוכרים את המשפט שהוא היה משתמש בו תמיד בשיחותיו, המשפט בשפה האנגלית: If I were you - אילו אני במקומך - כך וכך הייתי עושה. כדאי היה; נכונים היינו; רוצים לשמוע מה יבוא כהמשך למשפט הזה - . If I were you

ולנסוף, הדוגמה הצבורית-החינוכית של איש צבור אשר הגיע למסקנה: עד כאן, ועכשיו אני מפסיק. כה מכובד, כה מאלף, כה מחונן. למרות הפצרות ובקשות - לא אהיה שר; לא אהיה חבר-כנסת; אני פורש לעבודתי, להגיגי, ליצירתי, לסיכומי.

אולם, רצה הגורל וארן לא הספיק לחשוב, ליצור, לסכם. אין לי ספק שכאשר יבוא היום ותכתב ההסטוריה של תולדות המפעל החינוכי במדינת ישראל - ייחדת שמו של ארן בנושא הזה באותיות שלא תחקנה. דמותו ומפעלו הם - הם העדות הטובה ביותר לכך.

דמותו ומפעלו מלבנו לא יסופו.

אבקש את יו"ר הכנסת לשאת את דברו.

אנהג כמנהג שאנו נוהגים בכנסת ואומר
במלוא יראת הכבוד ובמלוא חרדת האהבה

יו"ר הכנסת ד. ברקת:

דברים לזכרו, בישיבה.

כבר עבר שבוע, או רק שבוע, מאז זלמן
ארן איננו. מניין הימים אינו קובע; קובעת הרגשת הכאב, כי הגה גם הוא
כבר איננו. והכאב - חי וצורב והחלל שנוצר עם פטירתו - גדול, מכאיב
ומפחיד.

אלמלא הפגרה, ודאי היתה הכנסת מקדישה
אחת מישיבותיה כדי להתייחד עם זכרו, להעלות קווים לדמותו ולציין סימני-
דרך בתולדות חינוך ובמפעל חייו. עתה מתכנסים אנו במסגרתה של ועדת
החינוך והתרבות של הכנסת; אנשים קרובים, ידידים וחברים, מהם אשר עברו
כמחיצתו ומהם שאך עברו אתו כבדת-דרך יחד, ראו אותו בלהט אהבתו ובדבקותו
בשליחות ובתפקיד, בלבטיו ובהישגיו, בתקוותיו ובאכזבותיו. ואלה כאלה -
היו מנת חלקו מאז ראשית הופעתו הצבורית.

עתה התכנסנו יחד כדי להשיח את היגונו
המעיק וכדי לנסות למצוא במשותף בטוי-מה לכל מה שהרגשנו ומרגישים עוד
מאז הלך מאתנו.

זלמן ארן - זיאמה, כפי שאהבנו לקרוא
לו - שם כחותם. מבלי להיות סך הראשונים למניין שנים - היה בן לאותו גזע
מבורך ומופלא של ראשונים - אשר חותם של ייחוד ומקוריות טבוע על כל ישותו
התוססת, המסוערת והמסתערת. בכוח זה היה מן "האבות המייסדים", ממעצבי
צלמה ודרכה של החברה המתהווה ומן הקורעים אפקים חדשים לראיית עולמנו.

זלמן ארן - היה אדם רב-אנפין. רעיו
וחבריו, מכריו ושותפיו לעבודה ראוהו מזויות ראיה שונות: אוהב וחם-לב,
זועם וקפדן, איש האגדה, אשר לבו לשיר ולקסמו, חולם, מאמין, מקווה
ואיש ההלכה המחמיר בכל מצוות "עשה". בידו האחת אמת-הבנין ובשניה -
אמת-הדין. ראיתו בהירה ומפוכחת, ועם זאת דוק של חלום פרוש עליה והקו
הבטוי לפניו - מאבק מתמיד במציאות שהוא מרד בה ונכנע לה.

יש מונים את המובוליסטיות כאחד מסימניה
המובהקים של הגדלות. זלמן ארן ודאי לא נתברך במובוליסטיות. באישיותו
התרוצצו והתגוששו רגשות, יחסים, מאוויים והלכי-רוח מנוגדים וסותרים אלה
את אלה. אך גדלותו היתה בכך, שהוא לא נתן לניגודיו הפנימיים להביא
לריסוק-נפש וידע לגבור עליהם ולמזג בקרבן את הקצוות - לשלימות מקדינה
ומחשלת, בונה ויוצרת.

הוא היה ברוך כשרונות ועתיר נכסי-רוח.
על כל אלה שלטה בו אינטואיציה שכלתנית מיוחדת במינה שהולידה בו עימותים
ואסונסיאציות אינטלקטואליים, שהיתה בהם אותה תערובת מוזרה של הומור ושל
הגות, של ספקנות ושל בטחון, שהיו מתקבלים על-ידי שומעיהם כמשעשעים
ושובבנים ולאמיתו של דבר היתה בהם, באורח מופלא, הערכה מפוכחת ביותר של
המצב הנתון וקביעת ניתוח ברור וחותך לסוגייה שבדיון.

היו לו, לזלמן ארן, הרבה אהבות שונות
ולעתים מנוגדות זו לזו. הוא אהב את הריעות ואהב את הבדידות. הוא אהב
את השיח ואת הנאום ואהב את השתיקה. הוא אהב את המחשבה הצלולה, הנועזת,
ואהב את השירה, זו תפילת היחיד. ועוד רבות היו אהבותיו. אך מעל לכולן -
אהב את הילד, שראה בו את האדם ואת היהודי של המחר. עוד בשנת 1955 הוא
מציין באחד מנאומיו, כי "אמונתי היא שהראשית והאחרית שלנו נעוצות בדמותו
ואופיו של האדם העברי בארצו, שהחינוך מסייע לגיבושו במדה מכרעת. ואופיים
של מאות אלפי ילדים ונוער, הוא שיקבע את גורלה של המדינה, על הגלוי בה
כבר ועל הגנוז בה עדיין, בשנים הבאות, שבהן כל שנה שקולה כנגד דורות.
שבעבר".

מאז עלה ארצה מלא זלמן ארן שליחות ותפקידים חשובים ומרכזיים בתנועתנו, בכנסת ובממשלה. בכל אחד מהם שקע את מיטב כוחו, כשרונו ומסירותו. הוא היה חבר הכנסת מאז כינונה ועד לכנסת השביעית. הוא היה היושב-ראש הראשון של ועדת החוץ והבטחון שלה. הוא היה חבר הממשלה שתיים-עשרה שנה, ומילא בה כמה תפקידים. אולם, רק לאחר שנתמנה שר החינוך - ידע כי זו השליחות העליונה והחשובה ביותר שלו, והוא התמכר לקיום שליחותו זו בכל מאודו; היה כסנה הנוער, המאוכל מסבצע למבצע ומשנה לשנה.

רבים החברים אשר ראוהו במאבקו על הרפורמה, שהוא ראה בה גולת הכותרת לכל עבודתו בשדה החינוך. כמה כוח, כמה זמן, כמה מתח, הוא השקיע בקבלת הרפורמה על-ידי הכנסת. זוכרים אנו כולנו את הופעותיו בוועדות הרפורמה, את שיחותיו לאין-ספור עם חברים תוהים ומתלבטים. הוא ראה בה פריצת דרך לאחדות העם, לעקירת הפער, להריסת מחיצות.

ובהודיעו לכנסת על סיום תפקידו הוא אומר "שנים אלה בהן כיהנתי בתפקיד זה אולי היו השנים הקשות ביותר בחיי, אך גם השנים החשובות בחיי. זכיתי ליטול חלק בהאדרת מערכת החינוך, שאחרי ככלות הכל היא שיר השירים של כל מה שנעשה בחיי המדינה. היתה זו חובה גדולה, אך גם זכות גדולה".

יודע אני כי העלייתי רק קווים חוורים מעטים לדמותו של זלמן ארן. מי שיבוא לכתוב תולדותיה של תקופתנו - יעמיד את זלמן ארן במלוא קומתו כאדם גדול וכיהודי גדול, בחבורה המרכזית אשר קבעה דמותה והתוותה אורחותיה.

חבריו וידידיו - יזכרו אותו באהבה. הוא יחסר להם מאד בשעות שמחה וצער, בעיתות משבר ומצוקה. תחסר משענתו ויחסר חיוכו המעודד, הנוגה והשובה-לב כאחד.

ונראה לי כי טוב אם אסיים בשיר קטן משלו, אשר לא ראה אור בחיינו ונדפס אך בשבוע האבל לפטירתו:

כל בוקר

נוסע למשרד
העושה טובות לילדים
להיות טובים שביהודים

כל בוקר

נוסע למשרד
העושה טובות לילדים
שיהיו טובי האנשים

כל בוקר

נוסע למשרד
הקבוע במקום אחד
ורק ממני מתרחק

כל בוקר.

הנה, כזה היה זלמן ארן.

הבוקר שקע והלילה ירד עליו. יהיו כוכבי-עד מאירים מנוחת-העולמים שלו.

חבר-הכנסת, ד"ר רימלט, ישא דברו.

היו"ר א. כץ:

א. רימלט:

בשנה האחרונה הבעתי לא פעם דברי הערכה לזלמן ארן כשר החינוך. עשיתי זאת כחבר-כנסת, עשיתי זאת כיו"ר ועדה זו, מעל במת הכנסת ובמסיבות שונות; לאחרונה - במסיבת הפרידה, כאשר עזב את משרד החינוך.

אינני רוצה להוסיף על הדברים שנאמרו עליו, ואשר עוד ייאמרו עליו, כשר החינוך. אני רוצה רק להדגיש בפעם נוספת דבר אחד: ארן, יותר מכל שר אחר שהיה לפניו - וכל הכבוד לכל שרי החינוך שהיו בישראל ולפעלים - הזדהה הזדהות גמורה, ללא שייר, סייג והגבלה, עם החינוך ועם המשרד. הוא מילא תפקידים ממלכתיים וצבוריים רבים; על כל תפקיד הוא הטביע את רישום אישיותו; אבל זכרו יהיה צורר וקשור במפעל החינוך העברי, עם ההישגים המפוארים, עם הלבטים העמוקים, עם התמורות הגדולות ועם פריצות-הדרך לדרבים שיעשו עלידי אחרים.

ברשותכם, ברצוני רק להגיד כמה מלים על ארן האדם. ארן היה איש החרדה היהודית; איש אי-השקט היוצר; הוא ידע שמחה על הישגים, אבל אף פעם לא ידע שובע-רצון, כי כל דבר שנעשה - הוא הסתכל בו נתון נקודת ראות של הדברים שחייבים'אנו לעשותם, והדברים אשר הוא ראה לפניו - הגמידו והקטינו את קומת ההישגים. הוא חרד היה כל ימיו שמא לא מלא את תפקידו הצבורי - לאו דוקא בחינוך - כפי הצורך, כפי היכולת, כפי הכורח. כאיש צבור, חשש תמיד, וכיהודי מעורה בשדשי ישותו בהסטוריה וביהדות - חשש תססד, אולי האחראים לישוב ולמדינה אינם מצליחים תמיד לפענח את האותות שהגורל היהודי מסגר אליהם. אולי הם לא מבחינים בצווי העשייה הכתובים על כל קיר.

ארן היה איש מיוחד במינו; אישיות מקורית, ייחודית, מורכבת ועשירה. אי אפשר היה לקחת דוגמה ממנו, ללכת בעקבותיו, כי היה רק ארן אחד. בכדי לעשות כמו ארן - אתה חייב להיות ארן, ומעטים מאד הצליחו לחדור דרך הלבקים והשכבות שהוא כיסה בהם את החלק האינטימי אשר בנפשו. אולם, מי שהצליח לחדור דרכם - מצא הרבה אור והרבה חסימות. אלא שארן לפעמים התבייש בהם. הוא גילה סימני שאלה בכל מקום, הגיע למסקנות, כי הוא מצא גם צווי קריאה לעשייה בכל מקום.

הוא גמר את לבטיו עם עצמו. כנראה שלא שתף אחרים בחיי הפנים. משום כך אהב להסתגר בחדר ההתבודדות שלו בנית-הספר לפעילי ההסתדרות. שם הוא עשה את סיכומי הביניים וחשבונות הנפש של הכלל ושל הפרט. שם גם מצא מפלט בכתיבת דברי הגות ושירה.

ואם לצטט גם אני אחד השירים שהתפרסמו לאהדינה, שחוט הומור פילוסופי נסוך על המלים, אפשר לומר ששם, בחדר ההתבודדות שלו, הוא הוציא את כל המלים היפות מסחבואייהן, מסחבואי נפשו.

אם נדבר על מלים, ישנו דבר אופייני לזלמן ארן - הוא החשיב וקדש כל מלה נאמרת, אבל במיוחד כל מלה כתובה, ובמיוחד כל מלה הכתובה על-ידו - לא מתוך הססנות, אלא הוא ראה בכל מלה כתובה שטר התחייבות אישי של האומר אותה; שהמלה הזאת חייבת להיות מכוסה בזוהר של יושר צבורי, יושר אינטלקטואלי ואחריות צבורית.

למדינה ולכתל המזרח שלנו, לנוף האנושי של האישים הראשונים במעלה הוא יחסד; נוף זה התרושש והתדלדל עם פטירתו של זלמן ארן.

אולי מותר לי להוסיף כי לרבים אבד גם רע וידיד שלא נשכחהו.

מר אבירם, יו"ר ארגון המורים, ישא דברו.

היו"ר א. כץ:

מר אבירם:
אומרים שכל אדם מסתכל על החיים
ועל האנשים דרך המשקפיים שלו, לפי
אישיותו, לפי אופיו ולפי מקצועו. לכן, אנן המורים והמחנכים, רואים
בזמן ארן קודם כל איש חינוך מובהק.

כשר חינוך - אם לא לחשב תקופה
קצרה שכיהן כשר ללא תיק - כיהן יותר ממחצית שנות קיום המדינה, והוא
עשה גדולות.

אני מדבר כאן, הייתי אומר, כמורה
מן השורה; אינני יכול להתפאר בכך שהכרתי את זלמן ארן מקרוב כל כך;
מה ושם בליתי במחיצתו במסגרת איגוד מקצועי; הוא הקשיב, לעתים שעות,
בסבלנות. אנחנו כבר לפעמים אמרנו: מאיין אתה לוקח את הסבלנות
להקשיב? ואז הוא דבר, והסינטזה של כל מה שאנו אמרנו היתה כל כך
מפתיעה, שאנו עצמנו לא ידענו כי אמנם כך אמרנו. ובאמצע השיחה,
החיוך הילדותי, השובבני, הבדיחה באידיש שאין ספק כי לא כל הנוכחים
הבינו אותה, אלא רק אדם מושרש בחיי העם היהודי היה יכול להבינה -
גם את החיוך ולעתים גם את הבכי אשר בבדיחה זו.

מוקדם עדיין לסכם, אבל אם נלמד את
הלקח ההסטורי של חמש-עשרה השנים האחרונות בשבילנו, בשביל המורים -
זלמן ארן היה אישיות מרכזית.

לעתים התווכחנו בלי סוף בישיבות,
בכנסים, במועצות - הכל היה קשור עם רעיונות ועם אידיאות של זלמן ארן -
פעם תודעה יהודית ופעם חינוך מקצועי; פעם מיזוג עדות וגלויות ופעם
שכר-לימוד מודרג אשר יאפשר למיעוטי היכולת ללמוד בבתי-הספר התיכוניים.

והמפעל האחרון שלו - הרפורמה הגדולה.
אנו היינו חרדים, נלהבים, שותפים; ולמרות כל התקלות שאולי פה ושם אי
אפשר היה להמנע מהן - אנו רואים בזה את היסוד של עתיד ורמת הלימודים.

הוא ידע שראשית הרפורמה היא גם
איכות המורים, ולכן גם החל בדאגה לאקדמיזציה של המורים.

וכשאני מדבר על נושאים אלה, הרי למעשה
מספיק נושא אחד כדי להכנס להסטוריה של החינוך; ואין לי ספק שאם מישהו
יכתוב פעם את תולדות החינוך במדינת ישראל - מיזוג עדות וגלויות; הפרק
המכובד ביותר, ולא רק בפרק, אלא דרך כל הספר יעבור שמו של זלמן ארן.

ואסיים במלים שלו:

בתקומה של מדינת ישראל, מצוין אנו
להעמיד בראש דאגתנו, אחרי הבטחון, את הבעייה המיוחדת שלנו, את המדע
המיוחד רק לנו - יצירת אומה משבטים ומרסיסי שבטים. וכתנאי מוקדם -
הכשרת מורה לעם אמתגווב.

יהי זכרו ברוך.

אבקש את סגן ראש הממשלה ושר החינוך
והתרבות, לומר את דברו.

הי"ו א. כז:

סגן ראש הממשלה נשר החינוך והתרבות י. אלון טבעי הדבר שמרבית לדבר על תרומתו של זלמן ארן לקידום החינוך בישראל. ואם כי הוא עצמו, כפי שהעיד על עצמו, דאג בתפקידו כשר החינוך והתרבות את גולת הכותרת של פעילותו הצבורית - הרי יש לזכור - גם כשהדברים נאמרים במסגרת ועדת החינוך והתרבות של הכנסת - שזלמן ארן הקדיש את חייו לתנועת העבודה, לעם ישראל ולמדינת ישראל, כמעט בכל החומי החגות והמעשה.

אף כי הפרש הגילים בינינו היה ניכר, זכיתי להיטנות עם סביביו וטוקידינו מזה שנים רבות. התקרבות הסתומית החלה כאשר הסתופסנו - כפובן במעמדים שונים - בירח העיון בהנהלת ברל כצנלנסון ז"ל, שנערך ברחובות ונחשב עד היום כראשית התנועה בחינוך רעיוני, תנועתו למבוגרים ולמתבגרים.

וזכור אני שבאחד הערבים אשר הוקדשו לדיון על ירח העיון עצמו ועל תכניות לעתיד לבוא - גם זיאמה וחודיע בשם הועד הפועל של ההסתדרות על התכנית להקים בית ספר קבוע - לא עוד קורס או סמינר ספוראדי, ביוזמת הוגה דעות זה או אחר, אלא בית-ספר של סמס - הלא הוא בית-הספר למעילי ההסתדרות, אשר בו בעצם קבע זיאמה את ביתו השני, עד יומו האחרון.

זיאמה - בכל פעולתו בארץ-נגש אל החיים במיזוג בלתי רגיל של איש-רוח ואיש-מעשה. ללא ספק נמנה עם אנשי הרוח הבולטים של העליה השלישית, ושל החברה הישראלית המתהווה מאז ועד היום; ובכל זאת לא בא על סיפוקו אך ורק בדברי הגות, במחשבה מעמיקה, במתן עצה אם בעל-פה או בכתב; אלא עשה כמו ידיו להגשמה - הגשמת דעותיו, מחשבותיו ותכניותיו.

לכן, ככל שעסק בעסקי-רוח היו הם תמיד צמודים להגשמה, לבצוע; וככל שהיה נתון לבצוע - היה סודרן בגישתו הרוחנית ובתשקפת עולמו; והאסרגמטיות המעשית שלו מעולם לא הסיחה דעתו מסקור יניקתו ויעד התקדמותו.

זהו צירוף נדיר מאד. כל מי שינסה לבחון כשרונותיו בתחום האדמיניסטרציה בלבד, או בקריאת שירתו, או במאמר שפרסם בשאלות חברה, תרבות, חינוך או שאלות מדיניות, מבלי לראות את כל תחומי הפעולה כשלמות אחת - עלול לטעות בהערכת הגמא הרחבה הזאת של תחומי התעניינות; וכל תחום, תוך התעסקות בו וראייתו בתמונה הכוללת של מה שהוא היה קורא - גם בימים שכבר הכניסו מושג זה במרכאות הגשמת הציונות.

אני נזכר באסיזודה אישית מעניינת ובלתי נשכחת. שנינו חודמנו לאנגליה באותה תקופה - אני כסטודנט וחוא כמשתלם חופשי; הוא בלונדון ואני באוקספורד. נדברנו בינינו שצריך פעם להפגש. והנה, לילה אחד, ב-1951 או 1952 (מיני זוכר בסדויזק, אולם נדמה לי שב-1952), בשעת די פאוזרת בערב, אני שומע נקישת בדלת - דבר בלתי מקובל קצת בנימוסים הבריטיים. אני פותח את הדלת, והנה עומד לפני זיאמה בגודל טבעי, כך כאילו צנח מאיזה מקום שהוא. הוא אמר לי שבא לבקר באוקספורד ולא רצה להטרידני בשעות הלימודים ולכן, לאחר ששוטט בקולג'ים, בסטריות ובחצרות ספרים - בא לומר שלום. כפובן שזה לא היה ביקור קצר. סיד המעלתי את החובי שלי כשבח פעולה ותכנתי ארוחה מאולתרת לשנינו, וישבנו מעשר בלילה ועד שלוש לסנות בבקר, והיינו משיחין כל אותן שעות על עניני הארץ, על תנועת הפועלים, על הסתהוזה בה. זו היתה שיחה בלתי מפצעת כאשר, כפובן, העדמתי להיות יותר מאזין מאשר משמיע; אבל הוא בהחלט אהב את הדו-שיח; זה לא היה סובולוג ארני. זו היתה שיחה סוריה, מטרף, לעתים גם מרגיזה.

אותו לילה כאילו נכרתה בינינו ברית של הסכמה, ברית של הבנה בשורה של ענינים - צבוריים, פוליטיים, ואם יורשה לומר, גם מסלגתיים - וזה בשעה ששנינו נמנינו על מסלגות מתחרות.

לא פעם הוא הזכיר ערב זה - לא פעם אני הזכרתי ערב זה. ושמחתי מאד שכאשר היה ברור שזיאמה אינו מוכן יותר להמשיך במשרד החינוך - (אם כי אני חשבתי זאת תמיד לשגיאה ואמרתי לו כך סיד לאחר שהשמיע את הודעתו הידועה מעל במת הכנסת), כאשר אמר הוא לי, ואמרה לי זאתגולדה, שבהתייעצות בינו לכינה הציע הוא שתיק החינוך יימסר לידי.

כאשר נועדתי אתו לשיחה ראשונה, אחת מני רבות, אשר בה הוא מסר לי בעצם את התיק; בשיחה בארבע עיניים אשר נמשכה כמה שעות, פתח ואמר:

אני יודע שאתה מסוגל להשקיע ממיטב מחשבותיך ופעולותיך לענייני החינוך והתרבות. יחד עם זאת, אני יודע שיש לך עוד תחומי התעניינות. לפני שאתה מקבל על עצמך את האחריות לחינוך והתרבות תחליט את ההחלטה אשר החלטתי אני בשעתו לגבי עצמי: לראות בעבודתך בחינוך כעומדת בראש סולם העדיפויות.

הוא ידע את הקושי; הוא עצמו עסק בשורה של תחומים אשר הוזכרו כבר ועוד יוזכרו: אם באיגוד המקצועי, אם ב"הפועל", אם בסמינרים לפעילים, אם כיו"ר ועדת החוץ והבטחון, אם כחבר ממשלה - גם בנושאים כלכליים ולא רק כשר בלי תיק; הוא גילה ענין בלתי רגיל בנושאים מדיניים - גם בדיוני הממשלה הוא היה אחד השרים הערים ביותר לנושאי חוץ, בטחון, חברה וכלכלה - לסרות שמיטב הגיגיו והתמסרותו השקיע בענייני החינוך והתרבות.

הוא ידע שקשה להתנזר מאחריות כוללת זו לכל אותם התחומים הגדולים של הפעילות המדינית והחברתית; מנסיובו לסד שכדי להתמסר לענין החינוך והתרבות, כפי שהנושא הזה מחייב - עליך גם להתנזר משורה של פתיונות לעיסוקים בתחומים אחרים.

כאשר נכנסתי לעבודה והחילותי שוקע ומשתקע בה - רק אז הבינותי כמה הוא צדק; שהרי מרחב פעילות לרוחב ולעומק הדורש את האדם כולו - הוא וצוות חבריו העושים אתו במלאכה.

לא אמנה באזכרה זו את כל פעלו של זיאמה - הדברים נאמרו ועוד ייאמרו. אני בכלל מצטער שבארצנו הכתיבה הביאוגרפית טרם זכתה לרמה הראוייה לה. באירופה, בארה"ב, באנגליה במיוחד, הספרות הביאוגרפית היא אחת הזרועות המעניינות ביותר בכל תחום שלא יהיה. כמעט ואין לך אדם אשר התבלט בתחומי הגות ועשייה, אשר הולך לעולמו ולא מתיישב סיד אחד מטובי המלומדים, ולעתים צוות של מלומדים, שבהסתמך על ניירותיו ועדויות מכריו וידידיו, אינו כותב עליו ביאוגרפיה שיש בה לא רק תיאור האיש בדמותו ובמעשיו, אלא גם תיאור תקופתו והפרובלמטיקה של התחומים בהם טפל. אין כמעט אפשרות לערוך מחקר הסטורי, מבלי ללמוד גם את גבורי התקופה ומחולליה.

ומבחינה זו, ייאמר דווקא בוועדת החינוך והתרבות, שאנו מפגרים הרבה בכתיבה הביאוגרפית שלנו, ובסדה והיא קיימת היא נקלעת בין דברי קילוסין ושבח שלא תמיד מנוססים על מחקר של ממש, או יש בהם לעתים דברי אזכרה נאים, לעתים שגרתיים, ותו לא. ודווקא החברה שלנו עשירה בדטריות שכל אחת מהן דמות דור גלומה בה.

הייתי רוצה שמה שקרה לרבים ממנהיגינו והוגי הדעות שלנו לא יקרה גם לזיאמה; הייתי רוצה שבאמת יימצא האיש אשר ידע להעלות בספר את מסלול חייו ואת תקופתו. ואז יתברר שהאיש הזה אגד ארצות של דברי מחשבה - לעתים במאמר, לעתים בהרצאות או באפוריזם קצר. רק האוסף - אילו יכולנו לאסוף את כל הפנינים שזרה בנאומיו, בהרצאות ובשיחות - היה מתברר שלפעמים היה זיאמה במשפט אחד ממצה בעייה שלמה ומגדיר ערך בשלמותו.

לכן, אנו ראינו, רואים ונראה את זיאמה תמיד לא רק כשר החינוך והתרבות, עם כל החשיבות של תפקיד זה; לא רק כחבר-כנסת - עם כל גדולתו של תפקיד זה. אנו רואים בזיאמה מנהיג רוחני ומדיני, לא רק לשעתו, לא רק לתקופתו, אלא - הודות למקוריות מחשבתו ואורח חיו - מקור של השראה גם לדורות שיבואו.

בכוונת משרד החינוך והתרבות לאסוף את מיטב כתביו ודבריו בנושאי חינוך ותרבות, ולהוציאם בספר, על-מנת שצבור הסורים והמחנכים והאזרחים המתעניינים בנושאי חינוך יישאבו מבין הדפים הללו רעיונות, מחשבות, עצות, על דברים שיעשו ועל דברים שנעשו. ממה שהספקנו לעבור בחומר שהשאר אחריו במסדר עצמו, ובוודאי יש עוד מקומות גנוזים, מתברר שאוצר בלום של דברי חכמה בידינו. אנו נעשה מאמץ שהדברים ייערכו וינפפו, ילוקטו תחילה והם יראו אור בזמן הקרוב ביותר - לא כדי להקים יד לזיאמה, אלא כדי להמשיך ולהינות מדברי חכמתו והגותו.

התייחדנו היום עם זכרו של זלמן ארן - האדם, המנהיג, המחנך.

הי"ד א. א. כז:

ובשיגור רגשי השתתפותנו לגברת ארן, רעייתו, ולמשפחה האבלה - אני נועל את הישיבה.

=====

נספח לפרוטוקול ישיבת-אבל מיוחדת של ועדת החינוך והתרבות
לזכרו של ז' ארן ז"ל .

(דבריו של חבר-הכנסת הטיישית ב' עוזיאל)

מביט אתה בצער וביגון כשלעיניך יבט עם יום מעיין סופע
מחשבה רבה ודינמיות מעטה, שעמדו שנים רבות לשירות האומה.
אכן עם ארן ז"ל קם טר חינוך בישראל שהקדיש רום אינטלקטואלי
ורגט פיוטי ואהבת עמו לא רק לבעיות הטוטפות ולצרות יום-יום
הרבות במטרדו, אלא בעיקר לחיפויטי מדיניות בחינוך ולהגטמתה.

מדיניות מתואמת לצורך לאומי בעלה - בניבילציה הטכלתית,
אך רמה, בין העדות כיסוד לבנין תרבות ישראל.

מעיד אני כי טר החינוך והתרבות זלמן ארן הקדיש הרבה מחטבה
ומעטה להרמת קרבן טל עדות המזרח. חבל וחבל על לכתו, אך הוא הטאיר
אחריו עקרונות טקנא להם, כטילון אורה טעוד יאיר רבות את דרך
החתחתים טל עטנו הגדול והרבה.

עו"ד ב' עוזיאל